

ДОГМАТИКА И НАУКА¹

5. Догматика и рационализам.

*„Син је Божји дошао и дао нам је
свештост и разум, да познамо Бога
истинског“. 1. Јован V. 20.*

Најјачи изражај односа науке према догматици јесте рационализам. Овај последњи добио је своје име од латинске речи: „ratio“ (rationis), што значи разум.

Под рационализмом у науци разуме се у опште такав правац човечанске мисли, који људски разум узима за једини извор и за правога творца нашега знања²). Рационализам се оснива на признавању господарства људскога разума у свима гранама нашега живота. Још су стари грчки стоици говорили: „Πᾶς ἄφρων παύεται“ т. ј. сваки, који се не покорави разуму, луд је“. Рационализам придаје људскоме разуму највише и одлучујуће значење како у практичном животу и науци, тако и у религији. Сенека је свакоме човеку давао овај савет: „si vis tibi omnia subicere, te subice rationi“ т. ј. ако хоћеш да себи све покориш, покори се разуму. Рационализам тврди, да човек само својим разумом, без помоћи каквога другог авторитета, може решавати сва питања која се појављују у области његова практичног живота, филозофије и религије. Познати представник пелагијанства, Јулијан, тврди категорички: quod ratio arguit, non potest auctoritas vindicare“ т. ј. што одбацује разум, то не може заштитити авторитет.³) Треба ипак споменути, да је рационализам током времена мењао свој карактер, своје принципе и форме. Због тога није ни одношај рационализма према догматици био увек једнак, а није то ни сада.

Строги, доследни и себи самом верни рационализам стоји на становишту, да догмати који проистичу из натприродног откρο-

¹) Наставак. Почетак вид. „Богословље“ 1926. г. св. 1. 2. 3 и 4.

²) Вид. Е. Л. Радлов, Филосовскій словарь. 2. изд. Москва 1913. стр. 536—539.

³) Вид. А. Кремлевскій. Исторія пелагианства и пелагианская доктрина, Казань 1898; стр. 170.

вења не спадају у област рационализма. Човеков разум *незна* ништа надприродно. Он се бави само својим природним производима. О догматима не може ништа говорити, јер их напосто *незна*. Јасно је да такав правац човечјега рационализма представља само један облик *агностицизма*, с којим смо се ми већ познали.¹⁾ С тога у своме даљем расправљању нећемо узимати у обзир ту врсту рационализма. Одлучнији рационалисти неће да се мире са сличним ограничењима права људскога разума. Они тврде, да људски разум може и да је дужан све проучавати, дакле и догмате. При испитивању догмата има се разум руководити само својим принципима и не мора се освртати на основна начела догматизма. Он може, ако би то било потребно мењати и усавршавати догмате, сагласно захтевима науке. На основи такога расуђивања рационализма, одиста и ниче *еволуционизам*, који смо ми исто тако већ раније промотрили.²⁾ Због тога и та форма рационализма, неће ући у сферу нашега даљег испитивања. Најпосле крајњи рационализам одриче сваки узајамни однос између науке и догматике, особито због њихове потпуне супротности у принципима гносеологије. Знање — говоре рационалисти означене групе — које се не слаже са принципима и захтевима рационализма, не спада у област правога знања. Међутим догматика не признаје, да се њен предмет може изучавати по принципима и захтевима рационализма. Због тога догмати не могу бити предметом научног знања. Они спадају у сферу мање или више грубе празноверице. Њима се могу бавити само прости, необразовани, сујеверни људи, који налазе нужним или могућим, да их у њиховоме знању руководи вера а не разум. По мишљењу рационалиста, као што су Спиноца, Малбранш, Лајбниц, Лок, и у опште свих деиста, разум не само да је против сваке традиције и свакога авторитета, него он искључује и сваку веру у предмете који су ван граница наших јасних идеја или изван предела природе чији смо ми делови. *Разум систематски искључује шајну, па искључује и сваки догмат.*³⁾

На тај начин, са гледишта крајњег рационализма, који је највише раширен у савременом образованом, или тачније речено-

¹⁾ Вид. „Богословље“ 1926. св. 1 и 2.

²⁾ Ibid. св. 3. и 4.

³⁾ Вид. Емил Бутру, Наука и религија у савременој философији. Руски превод В. Базарова С. П. Б. 1910. стр. 36—37.

у т. зв. интелектуалном свету, између догматизма и рационализма, постоји потпуна противност. Ми управо и прелазимо к разматрању овога типа рационализма. Ми морамо сасвим објективно проценити ову врсту рационализма тим пре, што је међу присталицама догматизма било, а има их и сада, који се према рационализму сасвим непомирљиво односе. Има догматичара, који верују, да се при проучавању догмата имамо руководити само вером. Они одричу свако суделовање разума при усвајању и одређивању догмата, и сматрају сваки рационализам у области догматике не само излишним и непотребним, него чак и опазним и штетним. Таки представници догматике сматрају идеалом Тертулијанову тезу: „*credo quia absurdum est*“, узимајући речи у буквалном смислу. Тако на пр. познати Арновије, талентиран и образован човек, одлучно пориче људском разуму сваку способност у сазнавању догмата. „Наша је душа“, вели он, „бео лист, на коме своје знакове и речи бележи не разум, него спољашњи свет“.¹)

Обраћајући се Богу, он говори: „човек који је било шта од Тебе научио, треба да ћути; па кад би и могао схватити ма и сенку Твога величанства, не би имао права о томе рећи ни једну реч“.²)

Таква категоричка супротност између догматизма и рационализма је без сумње само жалосна заблуда људскога знања. Она се оповргава како правилним поимањем истинскога карактера догматизма и рационализма, тако и фактичким одношајем између њих, који можемо видети у историји догматике и науке.

Прави догматизам никако није противан рационализму. Предмет догматског изучавања су догмати, догмати које је Бог открио. Но Бог их није дао људима, да их ови механички чувају, као какав мртав капитал („таланти“), у целини и неприкосновености, него, напротив, да их они усвоје и на њима оснивају своје спасење. Господ Исус Христос када је открио и саопштио апостолима догмате, заповедио им је, да их шире по целоме свету и међу свима народима.³)

По себи се разуме, да је потребно свесно схваћање догмата, ако хоћемо да их усвојимо и употребимо при делу спасења. А за ово није потребна само проста *вера*, него и *разумно знање*. Ту мисао и изражавају речи апостола Јована

¹) Види његове: „*Disputationum adversus gentes libri VII lib II 22—25*“

²) *Ibid* I 31.

³) *Ма. XXVIII 19—20* и *пор. Марк. XVI 15—16*

Богослова о томе, да је Син Божји дошао и дао нам светлост и разум за познавање истинитога Бога, т. ј. за догматско знање.¹⁾ Без сумње, то мисли и апостол Павле, када вели да ми вером познајемо.²⁾

Божанско Откривење признаје људскоме разуму сва права суделовања при сазнању догмата и то признање није само теоретски принцип, него и реалан факт. Сам Христос Спаситељ употребљавао је људски разум, као средство, да саопћи људима своје откривење и да их убеди о истинитости свога учења. Он је употребљавао чисто логичке начине, да докаже своје откривене истине.³⁾ Он је препоручивао и људима, да се користе разумним доказима при оцењивању и усвајању учења, које је Он проповедао.⁴⁾ За примером Христовим пошли су и апостоли. При проповедању Христовог јеванђеља употребљавали су сва разумна средства, да би деловали на људе. Апостол Павле говори на један начин с Јудејима а на други с незнабошцима.⁵⁾ Он у своме учењу разликује откривење (догматику) и знање (науку).⁶⁾ При саопћивању догмата Откривења људима, он се пажљиво прилагођавао умном и моралном степену својих слушатеља и читатеља. Једне је, како сам вели, хранио чистим млеком, а друге — тврдом храном.⁷⁾ Још одређеније и јасније изразише ту страну односа догмата према разуму каснији учитељи васељенске цркве. Тако Василије В. и Јован Златоусти разликују „доγματικῶς“ од ἀνωτιστικῶς (научно), а блажени Јероним вели, да се у делима црквених отаца увек мора разликовати оно што су они написали διὰλεκτικῶς од онога што су они излагали као истину (δογματικῶς).⁸⁾ О том ћемо подробније говорити касније. А сад ћемо се само ограничити примедбом, да је међу учитељима васељенске цркве било читавих група и школа (александријска, антиохијска), који су с уверењем доказивали корист и неопходну потребу разума и науке за догматско богословље.

¹⁾ I Јован V 20.

²⁾ Јевр. XI 3.

³⁾ Јован. X 25—26, ср. 37—38.

⁴⁾ Ibid. V 39, 46—47.

⁵⁾ I Кор. IX 20—22.

⁶⁾ Ibid. XIV 6.

⁷⁾ Јевр. V 12 ср. I Кор. III 2.

⁸⁾ Вил. А. Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte, Freib. in B. 1887—B. II. S. 63.

А сад расмотримо то исто питање са гледишта **чистог** разума. Здрав и непристрасни рационализам не може озбиљно устајати против суделовања разума при догматском сазнању. Рационалист, у сваком случају, не одриче постојање Бога, иако га схваћа на свој начин. Са гледишта рационализма људски разум јесте сила или духовна способност, коју је дао Бог људима да сазнају оно што постоји. Не може се ни замислити, а ни допустити, да је Бог створио разум за сазнање свега осим самога Бога.¹⁾ То је због чега многи представници филозофске мисли не само да не одричу међусобни однос разума и догмата, него још и бране потребу разумнога догматизма.

Разум заиста много даје догматизму. Он приближава хришћанске догмате људскоме сазнању. Он разјашњује многе хришћанске истине, које су му недостижне у својој суштини. Свака хришћанска догма, крај своје недостижне стране, има и садржај, који се може сазнати. На пр. у догмату о Пресв. Тројици, за нас је непостижно јединство Бога при троичности у њему, једносушних и равних лица. Но у исто време тај догмат нам раскрива унутарњу страну бића Божјег и његова живота у самоме себи, ван јављања његова у свету и ван његова одношаја према створењу.

Тако исто и у догмату о ваплоћењу сина Божјег никако не можемо појмити, како може Бог постати човеком и како Син Божји, остајући Богом, прима на себе све људско, осим греха. Но крај тога наш ум може разумети безграничну љубав Божју према човеку, и нашем је срцу веома мило то његово приближавање нама. Тако и сваки догмат одговара на разна питања људскога ума у његовом тражењу истине, или задовољава разне моралне потребе. Садржи у себи неисцрпан извор утехе, радости и задовољства, настојања људскога срца за правдом, светлошћу и Богом. Сви су они приступни и разумљиви нашем срцу. А што је приступно срцу, то не може остајати потпуно недостижним и нашем разуму, захваљујући органској близини људскога срца и разума.

С друге стране сачињавају хришћански догмати у својој целини један пуни, завршени, и све обухватајући поглед на свет, — тако, какав не може дати човеку никакво научно знање (позитивизам) нити икакви рационализам. Позитивизам на сва питања човекова о предметима који су изван искуства одговара

¹⁾ Вид. William Carpenter's: Principles of mental Physiology 1875. исп. код П. Городцева О. с. стр. 47—48.

незнањем. „Ignoramus et ignorabimus“ (незнамо и нећемо знати) — таким речима завршује Диббо Рајмон, знаменити професор физиологије на Берлинском Универзитету (1818—1900), свој познати говор „о границама природнога сазнања“. У томе своме говору признао је као прави научник сасвим отворено ово: „наше познавање природе на векове је ограничено двома границама, с једне стране неспособношћу да се позна суштина материје и силе, а с друге стране немогућношћу да се разјасне духовни процеси из њихових материјалних услова“.¹) Рационалистичка филозофија још одлучније признаје слабост људскога разума при решавању вечних питања постања. „De omnibus dubitandum“ (о свему треба сумњати,) — таким је речима завршио своја тражења истине Декарт, који се сматра оцем нове филозофије, а који је започео објављивањем принципа рационализма: „cogito, ergo sum (мислим дакле постојим), што је било заправо понављање речи блаж. Августина.²) И по речима Хегела, највећег између рационалиста, филозофија је фатално ограничена духом свога времена и човек нема никакве способности, да се ослободи те ограничености. Индивидуум (личност) је син свога народа, своје земље, у своме посебном облику изражава суштину његову³) А творац најновије теорије монизма Хекл, разрешава, изгледа, све загонетке Диббо Рајмона, у суштини заменом разума осећајем.⁴)

Потпуна противност такоме, крајње ограниченом погледу на свет, који ниче на тлу позитивизма и филозофије, јесте хришћански поглед на свет, који се оснива на догматизму. Почев од историје о почетку света и човека⁵) до учења о последњој судбини света и човека⁶) њега осветљава јарка светлост божанског откривења. Како свој постанак доводи од Бога, „Отца свѣтовъ“,⁷) он је у потпуном смислу речи: свѣтъ міръ“,⁸) „свѣтъ ко откровѣніи языковъ“,⁹) свѣтъ истинниъ, просвѣщающій всякаго чловѣка, граждѣщаго въ міръ“.¹⁰) „свѣтъ и разсмѣ“, које

¹) Вид. Опытъ естетвеннаго богословія т. 1. књ. 1. стр. 176., исп. стр. 185. С. .П. Б. 1879.

²) Види Descartes, Oeuvres completes t. VIII p. 421, 535. t. IX. p. 85.

³) Hegels Werke 1. XIII S. 59.

⁴) Э Бутру. Цит. д. стр. 132.

⁵) Бытія гл. 1. и 2.

⁶) Мат. XXIV и Откров. Св. Јов. Богослова.

⁷) Јак. I 17.

⁸) Јован XII 46

⁹) Лук. II 32.

¹⁰) Јован I 9.

је на земљу донео сам Син Божји.¹⁾ По целога своме саставу, хришћанско догматско учење, основано на божанском открићењу, јесте наше духовно сунце. Непостижно за људски разум, да допре у његову унутарњу сферу, оно, слично физичком сунцу које не допушта да се на њега гледа, увек и свугде шири око себе светлост, све нам открива, осветљава нам путеве живота и знања. Људско знање основано на разуму, којим се тако хвали крајњи рационализам, у суштини је пуно разних тајана, које не може људски разум нити разумети нити постићи. Област тајана у науци увек се започиње онде, где се свршава чулно искуство. На пр. свеза душе и тела — јесте тајна, сазнање је за психологију тајна, живот за биологију — тајна, етер — хипотеза, привлачење тела деловањем силе у растојању, — тајна, атоми материје и молекули са њиховим својствима — хипотеза, појам о силама у физици — проста претпоставка и т. д. Уопште мисао, да разумно сазнање не умањује, него, напротив, умножава број тајана, изгледа у први мах парадокс, но потврђује ју искуство свакога човека и вечна мудрост свих људи. Још је Еклезијаст искусио да је „у многој мудрости, много жалости, а ко умножава знања, умножава бриге“.²⁾ На исти су се начин велики умови свих времена и крајева, почевши од Сократа, увек жалили на то, да, што се њихов ум дубље упуштао у познавање ствари, тим је бивао већи и дубљи понор њиховог незнања.³⁾

Међу тим, све те тајне, непостижне за људски разум, осветљава и разјашњава хришћанско догматско учење. У хришћанској догматици, озареној светлошћу божанског Откривења, нема тајана, т. ј. нечега што ум човечији не може савладати, нечега мрачнога и нечега што надвисује силе људскога разума. Хришћанска догматска тајна је — условна: што је за једнога тајна, за другога је достижно: што је тајна у једно време и на једном месту, то је сасвим познато у друго време и на другом месту. Тако на пр., што је тајна у Староме Завету — познато је у Новоме,⁴⁾ што је тајна за мудре и разумне, открива се деци,⁵⁾ што је тајна људима, није тајна анђелима, тајно на земљи — јавно је на небу, што је сада тајно, биће јавно у

¹⁾ I Јован V 20.

²⁾ Екл. I 18.

³⁾ Види: Паскал: „Мисли о религији“. Руски превод с франц. С. Долго а, 2. Изд. Москва 1902. стр. 40—41.

⁴⁾ Колош. I 26 I Петр. I 12.

⁵⁾ Мат. XI 25.

загробном животу.¹⁾ Догматско хришћанско знање слично је бескрајној лествици, где је свака нова степеница у сазнању победа над тајном прошле степенице. Оно се оснива на идеји безграничног усавршавања људскога разума у разумевању истина Божанског Откривења.¹⁾ Шта више, оно чак захтева да људи теже да разуму и недостижне тајне Откривења.²⁾ Оно обећава човеку „видјети“ истине „лицем к лицу“,³⁾ т. ј. као крајњи завршетак бесконачног процеса разумног познања. Може ли се после свега овога казати за догматско сазнање, да оно не само што не заштићује људски разум, него га чак дави, стешњује и ограничава?

Сами карактер саопштавања и усвајања догматске науке, који на први поглед изгледа традиционалним и неприродним, у самој ствари је сасвим сагласан са основним начелима и захтевима истините педагогике. Детету које се васпитава саопштавају се истине које прелазе његову умну снагу и оно их прима вером. То се догађа кад се дете учи језику, читању, писању и т. д. И те истине, које су детету *неразумљиве* и које је оно вером усвојило, постају му тек касније јасне и усваја их свесно разумно, по мери умнога развитака.

Тако исто и догматизам саопштава нам, при почетку нашега религиознога живота, готове истине (о Богу, души, будућем животу и т. д.), које превазилазе наше разумевање. Но после, према мери религиознога развитака и религиозне зрелости, ове истине постају све приступачније и ближе нашем разуму. С друге стране, као што у педагогици оно што је дете примило вером као семе разумнога живота, доцније у њему сазрева и и постаје плодом разума; тако и у догматици у почетку човек верује, а касније, иако зависно од вере, долази разумевање. У томе и јесте аналитички пут човечјега умнога развоја, саобразан природи, да прелази од нејасне и мутне идеје, која је у почетку дана души, к јасноме њиховоме сазнању, од онога што је нејасно али познато к јасноме и познатоме. И како лепо илустрира тај педагошки метод принцип догматског познања, који је још пророк Исаија изрекао речима: *ако не узверујете, нећете ни разумети*⁴⁾ а поновно га блаж. Августин у

¹⁾ I кор. XIII. 12, II кор. V, 7, I Јован. III 2.

¹⁾ Ефес. III 17—19; IV 13.

²⁾ Колос. I 26. Ефес. III 19.

³⁾ I кор. XIII 6—13.

⁴⁾ Ис VII 9.

својој класичној изреци „credo ut intelligam“ т. ј. верујем да могу разумети¹⁾ и св. Кирил Александријски у својој тези: μετὰ τὴν πίστιν ἡ ὑπόσις „треба веровати да се може разумети“.²⁾

Из реченога излази, да догматизам не само оставља рационализму потпуну слободу при испитивању и тумачењу догмата, него му чак још и помаже. Једини је захтев догматизма при томе, да догмат, који је дан од Бога, на сваки начин остане непромењен и нетакнут у својој суштини при сваком истраживању и испитивању рационализма. Но не понижава ли људски разум тако ограничавање његових права од стране догматизма? Никако. Јер и друге науке стављају слична ограничења људском разуму. На пр. у математици се аксиоми сматрају већ унапред данима и несумњивим истинима; у правној науци постоје њени прописи, које сви сматрају основним и обвезним (*jus naturale*); у филозофији, или бар у филозофским школама, допуштају се основни принципи који су изнад сваке сумње, као *veritates aeternae*; чак се и у историји изворни документи сматрају неизменљивима, не могу подлећи никаквој преради и не смеју се дирати. И кад се људски разум мири са свима овима ограничењима код других науке, кад се покорави захтевима догматизма у математици, праву, филозофији и историји, зашто би био догматизам у богословској науци за њега понижењем?

И тако, догматизам и рационализам, при правилном поимању њиховог бића и особина, не само да не противрече један другоме, не само да један другога не искључују, него, напротив, лепо допуњују један другога. Догматизам даје рационализму такве истине, до којих он сам не би никада дошао; а рационализам те истине, које су му у суштини недостижне, разјашњава, опредељава и чини их доступним нашим сазнању. Догматизам даје разумноме људском познању фундаменталност, постојаност и основаност, а рационализам својим разјашњавањем чини да се у својој суштини непостижни догмати, који су за њега мртви и страни, могу разумети и оживљава их, претвара их на тај начин у унутрашње власништво човечјег духа. Са своје стране је људски разум за догматику знање, исто што су и сунчане зраке за предмете, који их пропуштају кроз себе, или, што је добро и влажно тло за зрно, које у њему расте и доноси плод, док се, међутим, брзо суши и умире у каменој и

1) види tractat Xh in evangel. Joan. St. 9. испор. De libr. ab. I 1. c. 2. p. 4.

2) Види Migne S. gr. t. 73 col. 628—9.

песковитој земљи.¹⁾ Догмати — то су путокази, који показују разуму правилни пут к познању истине, а догматизам, основан на разумном темељу, јесте сами пут к истини, који разум пролази по упутствима и уз светлост догмата, мање или више у равноте правцу. Догмати су таланти из јеванђелске приче, које је Бог подарио људскоме разуму,²⁾ а догматско истраживање је њихово разјашњавање помоћу разума, нови таланти, који се стичу трудом и знањем које верује, — нових пет таланата, на пет, који су добивени од Бога, и нова два на два таланта. Догмати су такође основни фонд догматско-разумног сазнања, које је проценат на њега, и стално расте и иде у бесконачност.³⁾ Проматран у историјској перспективи, хришћански догматизам је најбољим представницима паганског рационализма дао у готовом облику, оне истине, које су они дуго и безуспешно тражили, и које они сами никада не би нашли. Но и паганска рационалистичка филозофија у лицу својих најбољих представника, који су ступили у средину хришћанске цркве, пружила је великих и незаменљивих услуга хришћанскоме догматизму. Апологети, затим учени учитељи цркве, који се нису стидели звати се ученицима Платона и Аристотела, спасли су хришћанску цркву и њену догматску богословску мисао, од опасности, која је овима једно време претила да подлегну мртвоме формализму и буквалности од т. зв. псевдо-догматизма. Они су помогли хришћанској цркви, да тачно и јасно одреди догматске истине и њено вероучење, на васељенским саборима. Они су омогућили васељенској цркви, да научно и критички протумачи божанско Откривење као извор њених догмата. Једном речју, они су фактично и конкретно показали пример сједињења догматске и рационалистичке науке.

Професор Д-р Т. Тишов.

¹⁾ Вид. код Епископа Силвестра, доктора Богословља, ректора Кијевск. Дух. Академије: Опыт догматическаго богословія (съ историческимъ изложениемъ догматовъ) Изд. 3. е. Кіев 1892 г. 1. стр. 30.

²⁾ Мат. XXV 14—30.

³⁾ Прот. П. А. Свѣтлова, доктора богословља, професова Универзитета Св. Владимиръ: Христіанское вѣроученіе въ апологетическомъ изложеніи т. 1. Изд. 3-е Кіев. 1910 г. стр. 322.